Ahlakî Gelişim Teorisinde Yarımlardan Bütünlere

-Yeni Bir Basamak Sınıflandırması Kohlberg'in Geçiş Basamaklar Olarak Adlandırdığı Basamaklarla Nasıl Bütünleştirilebilir?-

Gerhard MINNAMEIER, Dr.
Johannes Gutenberg-Universitat Mainz

İbrahim KAPAKLIKAYA
İngilizce'den Çeviren

Atıf/©- Minnameier, G. (2003). Ahlakî gelişim teorisinde yarımlardan bütünlere: Yeni bir basamak sınıflandırması Kohlberg'in geçiş basamaklar olarak adlandırdığı basamaklarla nasıl bütünleştirilebilir? *Değerler Eğitimi Dergisi*, *1* (1), 139-169.

Özet- Kohlberg basamakları çerçevesine uymayan ahlâkî yargı (moral reasoning) sıklıkla geçiş basamaklarında değerlendirilmektedir. Bu konuların bir denge basamağında olmayıp, daha çok iç çatışma düzeyinde oldukları farz edilmektedir. Bu makalede, sözü edilen görüşe karşı çıkılmakta, 4 1/2 yargısının diğer herhangi bir ahlakî yargı tipinden daha tutarsız olmadığı ve Basamak 4 1/2'un ayrı bir basamak olarak kabulü gerektiği savunulmaktadır. Bu kabul ancak; ahlakî biliş mimarisinde ayrı bir köşe taşı olarak Basamak 4 1/2' u içine alan yeni bir basamak sınıflandırması çerçevesi içinde mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler- Ahlakî Biliş, Yapısal Gelişim, Geçiş Basamakları.

Basamaklar Teorisi Neden Geçiş Basamaklar Tarzında Yapılmasın?

Colby ve Kohlberg, ahlakî yargı testinin puanlama kılavuzunda, ahlakî gelişimin *gerçek basamakları* arasında, *geçiş basamaklar* (*transitional stages*) olarak adlandırılan basamaklara yer vermektedirler. İkilemli sorulara verilen belli yanıtlar, Kohlberg tipi bir ahlakî yargı basamağının üzerinde, ancak bir sonraki basamağın altında kaldığı durumlar, geçiş basamaklar olarak kabul edilmektedir (1987b; ayrıca bkz. 1987a, s.100-101).

Geçiş /ara basamaklar ilavesi, puanlanamayan yanıtlar için geçici bir çözüm olabilir, ancak bu *basamaklar*, bilişsel statüsü bakımından ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kohlberg, bir basamaktan diğerine geçişte, kesintili adımlar fikriyle bağlantılı olarak daima *katı basamaklar* (*hard stages*) kavramını savun-

duğundan, onun görüşlerinde *ara* basamaklara yer olmadığı açıktır. En azından sürekli gelişim fikrini savunan ve basamak teorisine –eğer bir ara basamak varsa, daima birden fazla ara basamak (*çeyrek* basamaklar ya da benzerleri) olabileceği gerekçesiyle– karşı çıkanlara, bu bir ödün olarak görünebilir.[1] Eğer basamak teorisi ciddi biçimde benimsenirse, o zaman kişi her tuhaf ahlakî yargı türü veya bazı ya*/ya da* vakası (ya o, ya da şu basamak durumu ile karşılaştığında, çev.) ortaya çıktığında yeni bir basamak *icat* edemez.

Geçiş basamakları arasında, *Basamak 4 1/2* (bkz. Kohlberg, 1973) –ya da daha sonra adlandırıldığı biçimiyle *Basamak 4/5* (bkz. Colby & Kohlberg, 1987a, s.38-39, 91, 114)– hepsinden daha yaygındır.[2]

Kohlberg ve özellikle Turiel (1974), *Basamak 4 1/2*'un oluşturduğu bu gelişimsel sapmayı, ahlakî yargının dengeli bir biçimi anlamındaki bir *basamak* olarak değil, bir geçiş dönemi olarak yorumlamaya çalıştılar. Üstelik Colby ve Kohlberg'in daha sonraki açıklamalarına göre; bu tür yargı, birleştirici s*osyal sistem perspektifi* kavramını içeren Basamak 4 ile yakından bağlantılıdır (Colby & Kohlberg, 1987a). Yine de ampirik olarak teste tabi tutulan oldukça yüksek sayıda bireyin bu gibi geçiş periyotlarında bulunmaları ve uzun süreden beri orada bulunuyor olmaları şaşırtıcıdır. Ve çok daha şaşırtıcı olan husus; her ne kadar içsel çatışma basamağında olsalar da (daha sonra gösterileceği üzere aslında bu denekler ne zorunlu olarak çatışma, ne de geçiş basamaktadırlar), bu bireyler, neyin doğru ya da yanlış olduğuna ilişkin düşüncelerinde kendilerine oldukça güvenmektedirler. Son olarak; geçiş basamakta olmak birey için neyi gerektirirse gerektirsin, –ister geçiş dönemi olsun isterse olmasın– belli tür tartışmalar belli basamakların göstergeleri olduğu için, bu gibi basamaklar ahlakî yargı biçimleri olarak görülmektedir. Ve kişinin yalnızca (Walker, Gustafson & Hennig 2001'de tartıştığı gibi, bireylerin,

[1] Gelişimde basamaklılığa karşı süreklilik sorununun analizi için Minnameier (2000b)'ye bakınız.

[2] Kohlberg daha önce Basamak 4'e puanlanan bazı deneklerin daha sonra Basamak 2 benzeri muhakemede tekrar ortaya çıktığını, bunun da ilk olarak yetişkinlik döneminin büyük rahatsızlıklarının bir sonucu olarak ahlakî gerileme varsayımına yol açtığını ortaya çıkarmıştır (Kohlberg & Kramer, 1969). Ancak gerileme Kohlberg'in (aynı zamanda Piaget'in) kendi temel prensibi olan gelişme sürecinde hiyerarşik entegrasyon prensibini açıkça ihlal etmektedir. Bu nedenle Kohlberg, ampirik bulguları teoriyle uzlaştırma çabası içinde, o zamanlar *Basamak 4 1/2* (bkz. Kohlberg, 1973) olarak nitelenen basamağa ait ahlakî muhakemenin muammalı kalıplarını yeniden yorumlamıştır. Ona göre sözkonusu olan denekler gerilemeden çok, basamak 4 ile 5 arasında bir ara basamaktadırlar.

örneğin bir dizi basamak kavramını keyfî olarak kullanabileceği) bir geçiş *basamak*tan söz etmeye istekli olup olmadığı, ya da kişinin –sınıflandırmaya uymayan– belirli yargı türlerini geçiş *basamak* olarak tanımlayıp tanımlamadığı önemli bir fark yaratmaktadır.

Kısacası; geçiş basamaklarının ahlakî yargı biçimi olarak kabul edilmesi; yapısal gelişim teorisi karşısında havada kalmakta ve bu dönemlerin daha çok bağımsız birer *basamak* oldukları önerisini kanıtlamaktadır. Ancak bu durum ayrıca bu gibi *yeni ortaya çıkan* basamakların sistematik olarak nasıl açıklanacağı –yani onların genel bilişsel ahlak gelişimi mimarisi içine nasıl dahil edileceği– sorusunu gündeme getirmektedir.

Peki bu sorun, nasıl ele alınmalıdır? Bir yanda Kohlberg'in teorisi ortada ve hâlâ geçerlidir. Özellikle; hâlâ daha az karmaşık formlara karşıt olarak ahlakî yargının daha karmaşık ya da daha olgun basamakları bulunduğu, bu nedenle de basamakların var olması gerektiği varsayılmaktadır. Diğer yandan; ampirik bulgular, yani Kohlberg'in tam basamak kategorilerine uymayan yanıtlar, reddedilemez ve bunların açıklanması gerekir. Bu makalede; yapısal gelişim teorisinin ciddiye alınması gerektiği ve bunun sonucunda paradigmatik bir örnek olarak, *Basamak 4 1/2*'un, Basamak 4'ten sonra ve Basamak 5'ten önceki doğal bir basamak olarak algılanması gerektiği savunulmaktadır.

Yapısal gelişim teorisi içinde, ya yalnızca *tam gelişmiş* basamaklar (her tür muhtemel alt basamakların da *katı basamaklar* olması gerektiğinden) vardır ya da basamaklar yoktur. Bu nedenle diğerleri *Basamak 4 1/2*'u zenginleştirilmiş ahlak sınıflandırması içine bağımsız bir basamak olarak dahil etme çabasına girmişlerdir (örneğin Eckensberger, 1998, s. 504-510). Bu makalede de aynı yaklaşım sergilenecektir. Fakat esas sorun; böyle bir yeniden yapılandırmanın üzerine bina edileceği temel gerekçe ya da sistematik temeldir. Ahlakî düşünce formlarını, ampirik veriyi sınıflandırmak yoluyla belirlemek ve onları geçici bir gelişim düzenine taşımak yeterli değildir. Yapısal gelişim teorisi çerçevesinde hayatî önem taşıyan husus; ardarda gelen basamakları belli bir *mantıksal* bakış açısından (her bir basamağın spesifik çelişkilerini ortaya koymak ve bunların daha sonraki basamakta nasıl çözüldüğünü göstermek) yorumlamamıza imkan veren temel gelişim prensipleri ya da mekanizmaları anlayışıdır.

Bu nedenle, konunun merkezinde yer alan sorun belki de; Kohlberg'in, gerçek bireylerin fiili *ontogenesis*inin ortaya çıkardığı tarzda, yüksek basamakla-

rı düşük basamaklardan (yeniden)yapılandırmamıza imkan vermesi gereken gerçek bir yapısal gelişim teorisini aslında hiç geliştirmemiş olmasıdır (örneğin bkz. Tomlinson, 1986; Minnameier, 2000a). Her bir basamağın bir sonraki basamak öncesinde çözülmesi gereken spesifik çatışmaları ve hatta çelişkileri bulunduğuna ilişkin iddialar sürekli olarak ileri sürülmüşse de, Kohlberg aslında kendi basamakları için hiçbir zaman böyle bir *üretici mantık* (*generative logic*) üzerinde çalışmamıştır (örneğin son büyük çalışmasına bkz. Kohlberg, Levine & Hewer, 1984).

Bu arada ahlakî basamakların ve basamak geçişlerinin gelişimsel yeniden yapılandırması konusunda en azından bir girişim yapılmıştır (bkz. Minnameier, 2000a & 2001). Piaget'in, son orijinal versiyonu (Piaget & Garcia, 1989) üzerine bina edilen *Geliştirilmiş Piagetci Dengeleme* teorisine temel olarak, ahlakî gelişim basamaklarının gerçekten de birbirinden inşa edildiği, yani basamakların bir gelişimsel mantığa göre birbirinden üretildiği gösterilmiştir. Açıkça ifade etmek gerekirse bu yaklaşımın tek kusuru; altı Kohlberg basamağını kabul etmeyip farklı bir basamaklar setini kabul etmesidir. Bu basamaklar seti, üç ahlakî düşünce katmanı halinde organize edilmiştir. Bunlar *ana dereceler*, *dereceler* ve *basamaklar*. Yine de bu makalede *Basamak 4 1/2* örneğine ilişkin olarak gösterilmeye çalışıldığı gibi; Kohlberg'in basamakları ve –daha da fazlası– geçiş basamaklar, bu yeni çerçeveye tam olarak dahil edilebilir. Üstelik; bu çerçeve Kohlbergci basamak teorisinin en karakteristik özelliklerini korumaktadır.

Bundan sonraki bölümde ilk olarak; bu revize edilmiş ahlakî basamaklar sınıflandırması ve bu basamakların (yeniden)yapılandırılmasına kılavuzluk eden prensiplerin kısa bir özeti verilecektir. Bu tip bir yargının nasıl geliştiğini göstermek üzere; ahlakî basamakların tanımlanmasına ilişkin olarak gösterim, Kohlberg'in *Basamak 4 1/2*'unun yer aldığı sanılan bağlamla sınırlı tutulacaktır. Daha sonra boylamsal (*longitudinal*) bir araştırmadan[3] alınan ampirik bir örnek sunulacaktır. Bir deneğin altı yılı kapsayan yargısının detaylı analizi, bu bireyin Kohlbergci terimle *Basamak 4 1/2* olarak adlandırılması gereken basamağa nasıl geldiği ve buradan nasıl çıktığını gös-

[3] Bu araştırma 1994 ve 1999 yılları arasında Klaus Beck (Mainz Üniversitesi, Almanya) ve onun araştırma grubu tarafından gerçekleştirilmiş ve *Deutsche Forschungsgemeinschaft* tarafından desteklenmiştir. Bu araştırma projesi, iş eğitimi esnasında toplumsallaşmaya bağlı olarak ahlakî yargı yeteneğinin muhtemel alan-özel bölümlenmesi üzerine odaklanmıştır (örneğin bkz. Beck, Dransfeld, Minnameier, & Wuttke, 2002; Beck, Heinrichs, Minnameier & Parche-Kawik, 1999).

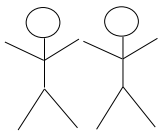
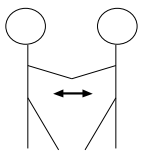
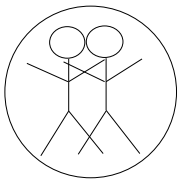
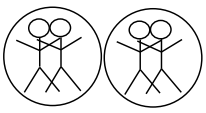
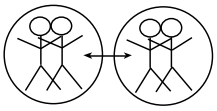
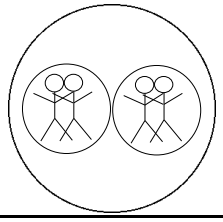
termektedir. Bu durum Turiel'in (1974) *Basamak 4 1/2* açıklaması ve ampirik bulgularının eleştirel bir yeniden analizine yol açacaktır. Turiel'in deneklerinin yargısından çıkardığı çatışmaların yalnızca deneklerinin argümanlarını değerlendiren bir üçüncü kişi olarak kendi perspektiflerinde var olduğu, ancak bunların deneklerin kendi ahlakî düşüncelerinde bulunmadığı ileri sürülmüştür. Bütün bunların da üzerinde; deneklerin yargısı, bu yeni sınıflandırmaya göre, Kohlberg'in *Basamak 4 1/2*'nu karakterize eden yapısal unsurlara tamamen uymaktadır.

Kohlberg'in Geçiş *Basamak 4 1/2*'u Bağımsız Bir Basamak Olarak Kabul Etme

Ahlaklılığın Bilişsel Mimarisi Üzerine

Bu yeni yaklaşıma göre; ahlak basamakları mimarisi ancak kaba bir eskiz halinde belirlenebilir (daha fazla ayrıntı için bkz. Minnameier, 2000a & 2000b). Ana yapısal prensip, bir bütün olarak gelişim boyunca basamakların ve derecelerin diyalektik ardışıklığını varsayan Piaget ve Garcia'dan (1989) türetil-

Şekil 1
Gelişimsel Mantığın İllüstrasyonu

Basamak	Giriş (Intra)	İçeriye Gömülü (Inter)	Aşkın (Trans)
Derece 1: *Basamak 1 – 3*	1 	2 	3
Derece 2: *Basamak 4 – 6*	4 	5 	6
. . .	. . .	. . .	. . .
Adalet Operasyonu	(Basit) Eşitlik [Olumsuzlama]	Karşılıklılık	Karşılıklı Eşitlik

miştir.[4] Böylece gelişimin, her biri Piaget ve Garcia'nın *intra* (giriş), *inter* (içeriye gömülü) ve *trans* (aşkın) olarak adlandırdığı (Şekil 1'e bakınız), üç karakteristik tipten oluşan bir ardışık basamaklar üçlüsü (stage-triads) içinde ilerlediği düşünülmektedir. Bu formlar ayrıca *ayrıştırma/differentiation* (intra), karşılıklı *ilişki*[5] (inter) ve *entegrasyon* (trans) olarak da ifade edilebilir (bkz. Piaget & Garcia, 1989, s.273-274).

Yani verili bir biliş nesnesi ilk olarak –bu başlangıç basamağında– birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirilen (yani ahlakî düşünme alanında kişi, bir defasında yalnız bir tane olmak üzere, farklı perspektifler benimseyebilir, böylece denek bu perspektifler arasında aracılık yapamaz) benzer formlara ayrıştırılır. İlgili işlev *ret* olacaktır. Çünkü bir eşyanın farklı formları; söz konusu eşyanın –aksi halde benzer olabilecek– karşıtlıklarının (A, A', A'',...) yapılandırılmasına denk olarak, açıkça birbirinden ayrılacaktır. Bu bağlamda Piaget ve Garcia bizi, Spinoza'nın ünlü sözü *omnis determinatio est negatio* [her karar bir olumsuzlamadır-çev.] (1989, s.177) konusunda uyarmaktadır (ancak işlevlerin basamak-tiplerine tahsis edilmesi söz konusu olduğunda, benim yorumum Piaget ve Garcia'nın yorumundan biraz farklılık göstermektedir).[6] Kohlberg'in adalet işlevleri kavramını ele alırsak (bkz. Kohlberg, Levine & Hewer, 1984), karşılıklılık (negation) ayrıca farklı kişilerin ya da görüş açılarının eşit olarak –onları eşit yapma girişiminde bulunmaksızın– görülmesi anlamında (basit) *eşitlik* işlevi olarak kavramsallaştırılabilir. Bu eşitlik gö-

[4] Piaget'in ayrıca, kendisinin dört klasik zihinsel gelişim basamağından ikisini (yani işlem öncesi ve somut-işlem), kalan üçünün de zaten çok geniş bir diyalektik üçlü oluşturduğu gerekçesiyle, birleştirdiğine dikkat ediniz.

[5] Nesnelerin birbirine dönüşebilmesi nedeniyle Piaget ve Garcia bu basamakta transformasyondan söz ederler. Burada önemli olan; böyle bir transformasyonu mümkün kılan ortak bir payda bulunmasıdır. Ben (karşılıklı) *ilişki* terimini tercih ediyorum. Çünkü özellikle ahlakî düşünce bağlamında bireysel perspektifler tam olarak birbirine dönüşmezler, yalnızca belli bir tarzda dengelenirler.

[6] Onlar, hem tersine çevirme (inversion) hem de karşılıklılıkın (reciprocity) iç-basamakta (inter-stage) geldiğini (ancak henüz bu basamakta ifade edilmediğini), sonra da aşkın-basamakta (trans-stage) entegre olduklarını düşünmektedirler. Bu sonraki hususa herhangi bir itirazım yoktur, ancak Piaget ve Garcia'nın, *karşılıklılık* iç-basamak yargısının kurucusu iken, *tersine çevirme*nin giriş-basamağının (intra-stage) karakteristiği olduğu görüşüne karşı çıkıyorum. Ancak hâlâ burada önerilen yorum gerçek anlamda Piaget ve Garcia'nın düşünce tarzına karşı çıkma oluşturmamaktadır. Çünkü onlar yalnızca karşılıklı ilişkilerin kurulmasının *karşıtlığı* gerektirdiğini söylemektedirler (bkz. Piaget & Garcia, 1989, s.177). Karşıtlığın neden iç-basamak türü düşünmenin düzenli işlevi olması gerektiğine ilişkin tartışmalar için bkz. Minnameier, 2000a, s.75-82.

Şekil 2
Basamak Hiyerarşisinin Biçimsel Yapısı (Genel Bakış)

Ahlakî Düşünmenin Boyutları			Numara
(Ahlak bakış açısını) Evrenselleştirme	*(Ahlakî Sübjektiviteyi)* Nötrleştirme	*Sınavların Geçerliliğini* Eşitleme	
Ana Derece III (trans)	Derece III3 (trans)	Basamak III3c (trans)	27
		Basamak III3b (inter)	26
		Basamak III3a (intra)	25
	Derece III2 (inter)	Basamak III2c (trans)	24
		Basamak III2b (inter)	23
		Basamak III2a (intra)	22
	Derece III1 (intra)	Basamak III1c (trans)	21
		Basamak III1b (inter)	20
Ana Derece II (inter)	Derece II3 (trans)	Basamak III1a (intra)	19
		Basamak II3c (trans)	18
		Basamak II3b (inter)	17
		Basamak II3a (intra)	16
	Derece II2 (inter)	Basamak II2c (trans)	15
		Basamak II2b (inter)	14
		Basamak II2a (intra)	13
	Derece II1 (intra)	Basamak II1c (trans)	12
		Basamak II1b (inter)	11
		Basamak II1a (intra)	10
Ana Derece I (intra)	Derece I3 (trans)	Basamak I3c (trans)	9
		Basamak I3b (inter)	8
		Basamak I3a (intra)	7
	Derece I2 (inter)	Basamak I2c (trans)	6
		Basamak I2b (inter)	5
		Basamak I2a (intra)	4
	Derece I1 (intra)	Basamak I1c (trans)	3
		Basamak I1b (inter)	2
		Basamak I1a (intra)	1

rüşü farklı nesneleri karşılaştırılabilir hale getirir ve bizim kendimizi başkalarının yerine koymamıza, yani belli bir noktayla ilişki açısından başkalarının da tıpkı bizim gibi olduğunu (ayrıştırılmış perspektifler arasında henüz aracı olmaksızın) fark etmemize imkan verir.

İnter basamakta düşüncenin karşıt nesneleri karşılıklı olarak ilişkilidir. Ancak bu ilişki aralarındaki spesifik farklılıkları –örneğin iki kişi ya da perspektif *arasında* aracılık yapan, ancak onları entegre etmeyen *yarı-yarıya* kuralını kullanma yoluyla– açıklayabilecek bir biçimde *basit karşılıklılık* değildir. Bu aracılık yalnızca; ayrıştırılmış nesnelerin, *karşılıklı eşitlikle* karakterize edilen, yeni bir karmaşık bütün halinde yeniden entegre olduğu *trans* basamakta ortaya çıkar ve daha sonra da bu karmaşık bütünün çeşitli formları (redleri/negations) bir sonraki *intra* basamağı oluşturmak için ayrıştırılabilir.

Gelir düzeyi iyi olan ve olmayan iki kişiyi örnek olarak alalım. Yarı yarıya kuralına uygun yalın karşılıklılık gerçekten adil olmayacaktır. Çünkü bu kural; söz konusu maddî gereksinimdeki farklılığı görmezden gelmektedir. Bu nedenle ayırıcı oranın mutlaka yoksul kişinin lehine olması, böylece herkesin adil bir paya ulaşması gerekir. Bu durum trans-basamağın genel kapsayıcı perspektifine örnektir. Ancak her bir adil paylaşım kavramı; malların değerlendirildiği ve dağıtıldığı bir tercih sırası gerektirmektedir. Başlangıçta, birey kendi tercih sırasını diğerine yansıtır. Ancak farklı bireylerin farklı zevklere sahip olabileceği anlaşıldığı andan itibaren, bu paylaşımın ayırıcı durumların farklı değerlendirmelerine yol açacaktır. Bu yolla, birey ve bağlantısız perspektiflerin yeni bir ayrıştırması yüksek-düzey intra-basamakta ortaya çıkar (Şekil 2'ye göre Basamak I2a). Bu basamakta kişi; hiç kimsenin kendi iradesi aksine bir anlaşmaya zorlanamayacağını, her şeyin her bir kişinin bireysel duygularına, –örneğin bir çocuğun belli bir oyun ya da grup aktivitesine katılmayı reddettiği zamanlarda olduğu gibi– dayalı olduğunu kabul eder.

Bu durum, aynı zamanda gelişimsel mimarinin çok genel bir özetini oluşturmaktadır. Bu mimari aşağıda örneklerle daha ayrıntılı olarak sergilenecektir (diğer ayrıntılar için bkz. Minnameier, 2000a, 2000b & 2001). Bundan sonra, ahlakî düşünme alanındaki bu yapıcı prensipleri izleyerek neyin inşa edildiği incelenecektir.

Her verili *basamak* üçlüsü bir fazla genel *derece* oluşturmak için tasarlanmıştır. Buna karşın söz konusu dereceler bir küresel *ana dereceler* içine dahil olduğundan, sonunda, çocuğun ahlakî düşüncesinden güncel ahlak felsefesine kadar bütün spektrumu kapsayan, 3x3x3 = 27 tekil basamağa ulaşırız (bkz. Şekil 2). Dokuz intra-basamağın her birinde (Şekil 2'deki her üçüncü basamak) spesifik bir ahlakî subjektivite, yani bireysel perspektiflerin birbirinden ayrılabildiği ve daima bağımsız olarak değerlendirilebildiği, ancak bu bireyselleştirilmiş perspektifler arasında aracılık yapabilecek herhangi bir operasyonun mevcut olmadığı bir ortam ortaya çıkar.

Bu gibi karşılıklı mekanizmalar her nasılsa *içsel*-basamaklar üzerindeki iki ya da daha fazla taraf arasında, bireylerin gerçek ihtiyaç ve mükellefiyetlerini dikkate almadan oluşturulurlar. Örneğin yalnızca alışverişin eşit olmasını gerekli görür, ancak alınan ya da verilen şeylerin her iki taraf için gerçekte ne anlama geldiğini görmezden gelir. Genel kapsayıcı bir perspektif elde etme sorunu ancak gelişimin göreceli *trans*-basamağında çözümlenebilir.

Tek tek basamakların ayrıntılı ortaya konulmasıyla, her bir yeni intra-basamakta (yani bir dereceden diğer dereceye hareket etmede) ortaya çıkan ilave ahlakî bağlantılı unsurlardan yeni ahlakî savlar üretilir ve sonunda her bir gelişim üçlüsü sürecinde eşitlenir (bu nedenle basamakların ayrıştırılmasında yönlendirici unsur olarak *eşitleme*den söz ediyoruz; Şekil 1'e bkz.). Diğer iki unsur –*dereceler* ve *ana dereceler*in oluşturulmasını onaylama– aşağıdaki bölümde ele alınmaktadır.

Yeni Ahlak Basamakları Çerçevesinde *Basamak 4 1/2*'un Yeniden Ele Alınması

Şimdi bu evrime daha ayrıntılı olarak ve Kohlberg'in *Basamak 4 1/2*'un asıl sistematik mekanını bulduğu düşünülen Ana Derece II bağlamında bakalım. *Evrenselleştirme* unsuruna göre ayrıştırılan üç ana derece bulunmaktadır. Ana Derece I'de kişi daima farklı basamaklarda (1 ila 9) ahlak olarak algılananın, mutlak bir ahlak hukukunun (ki ayrıca Kohlberg'in ifadesiyle *ahlakî realizm* olarak da adlandırılabilir) parçası olduğuna inanabilir. Ana Derece II'ye geçişe (yani Basamak 13c'den Basamak II 1a'ya geçişe) neden olan şey; böyle bir mutlak –ya da kutsal- standartların (örneğin on emir gibi yerleşik yasaların) bulunmadığı, ahlakîliğin insanoğlunun kendi kendine sosyal ilişkilerin sonucu olarak ve sosyal ilişkileri düzenleyici olarak yarattıkları kurallardan oluştuğuna inanılmasıdır. Yine herhangi bir tür *inter*-yargı bakımından tipik olarak, toplum –ayrıca *insan doğası*– burada bireysel ahlak oryantasyonları arasında bağlantı ya da bireysel bakış açıları arasında aracı rolü oynamaktadır. Ancak böyle bir toplum, bireyseli yansıtma bakımından dışsal kalmaktadır. Yani ahlak –bu açıdan ve Ana Derece II boyunca– daima ve nihai olarak bir inter-subjektif referans çerçevesine bağlıdır. Bu sınırlama sonunda ancak ahlakı *saf akıl*a (*pure reason*) dayandıran Ana Derece III'te ortadan kaldırılabilmektedir. Bu derece sonunda Ana Derece II'nin ağır dışsallığı yenilmektedir.[7]

Şimdi Ana Derece II'deki basamakların içeriğine bakalım. Basamak II 1a belki de en iyi şekilde şu *Altın Kural* (*Başkasının sana yapmasını istediklerini ona yap*) ile temsil edilmektedir. Bu, kamusal davranış prensibidir ve herhangi bir sınırlama olmaksızın bütün insanoğulları için geçerlidir. Yine de herkesin ki-

[7] Bir bütün olarak Ana Derece III, felsefi etikte –kabaca– modern zamanların başlangıcından günümüze kadar meydana gelen gelişmelerle bağlantılıdır, buna karşın Ana Derece II etikteki kadim Yunan felsefesinin farklı biçimleriyle ilişkilendirilebilir.

şisel olarak uygun gördüğü biçimde davranmasını öngördüğü için ego-merkezli (ya da *intra*) bir prensiptir. Bu gibi kişisel görüşlerde hiçbir denge yoktur. Prensip olarak onları algılayacak öznelerde çok sayıda farklı yerleşik eylem alternatifleri bulunabilir.

Şu halde bireysel taleplere dayalı olarak herkes için geçerli bir zorunlu standart kurulmasına yardım edecek bir tür arabulucuya ihtiyaç doğurmaktadır. Bu durum, müzakere eden ya da oluşturan bilge ve yansız kişi idealine (Basamak II 1b) götürmektedir. Ancak, her zaman için farklı standartlar olması mümkündür. Peki o zaman hangisinin *doğru* standart olduğunu kişi nasıl belirleyecektir? Dahası kişi bir arabulucuya ve herkes için eşit adalete gereksinim duyduğunu açıkça teyit edebilir, ancak hâlihazırda uygulanmakta olanı kabul etmeyebilir (yani adil olan aynı zamanda haksız gözükebilir). Bu yine her bir inter-basamakta yeniden ortaya çıkan karakteristik çelişki tipidir. Sorun daima ahlakî düşünen bireyin dışsal bir düzenleyiciye (ya da düzenleyici prensibe) teslim edilmesi ve alınan kararlar üzerinde doğrudan ya da duruma has bir etkiden yoksun bırakılmasıdır. Yine de bu soruna bir çözüm; yalnızca ortaklaşa kabul edilen yasalara hayat vermekle kalmayıp, ayrıca herkesin doğrudan katılımına imkan veren (böylece Basamak II 1a ve II 1b'yi birbirine uyumlulaştıran) demokratik karar verme mekanizması olarak görülebilir.

Kadim Yunan kenti (Polis) tam olarak bu gelişim basamaklarından geçmiştir. Altın Kural (ya da ona denk erdem ve itidal prensipleri) erken dönem aristokrasisinin ahlak idealini oluşturmuş ve bu idealin yerini genel –ya da *Drakoncu*[*] –yasalar ve yargıları kuran tiranların[8] yönetimi almıştır. Daha sonra da bu yönetim Solon'un kadim Atina'da ilk demokratik anayasayı yürürlüğe koymasıyla yıkılmıştır (örneğin bakınız; Ehrenberg, 1968, s.22-24; Salmon, 1997, s.61-69; Minnameier 2000a, s. 131-138).

Tarihsel ifadeyle, Kohlberg'in *Basamak 4 1/2*'u –yani şimdiki çerçevede *Basamak II 2a* – çerçeveye ilk olarak, farklı şehir-devletlerin aynı konular için farklı yasalar yarattıkları gerçeğine dikkat çeken Sofistler tarafından dahil edildi. Demokratik karar vermenin mutlaka bireysel talepler arasında bir optimal dengeyi gerektirmediğini, ayrıca bu yöntemin bireylerin kendi görüşlerini

[*] Eski Atina'da devlet adamı.

[8] Yunanlıların bu dönemde tiranlardan oldukça hoşnut olduğu (nedenleri bu makalede açıklanmıştır) unutulmamalıdır. Günümüzde tiranlık ile ilişkilendirdiğimiz olumsuz ünü, sonradan ve temelde Aristo tarafından kınanmış olmasının sonucu olarak kazanmıştır.

öne çıkarma ve diğerlerini ikna etme kapasitelerine bağlı olduğunu ilk kez onlar fark ettiler. Sofistlere göre; demokratik kararlar retorikten ağır biçimde etkilenmektedir. Bu durum, onları yasaların yalnızca inter-subjektif müzakereler ya da tartışmaların şartlı sonucu, yani yalnızca *pozitif hukuku* temsil ettikleri görüşüne götürdü (bkz. Pfürtner, 1988, s.25-27; Kahn, 1992, s.6-8). Bundan dolayı, ahlak için objektif bir kriter (ya da en azından insanlar tarafından kavranabilen bir objektif kriter) bulunmaması nedeniyle, herkesin yapabildikleri oranda kendi çıkarlarını savunmaları gerektiğini ileri sürdüler. Platon'un *Protagoras* diyaloğundaki[9] Protagoras efsanesinin bu şekilde anlaşılması gerekir. Bu diyalogta Protagoras'ın siyaset sanatının diğer sanatlara karşıt olarak, yalnızca az sayıda uzmanın elinde bulunmadığını, herkes tarafından paylaşıldığını ileri sürdüğü bildirilmektedir. Böylece hiç kimse uzman değildir ve uzmanlık ancak kolektif olarak ve interaktif bir çabayla gerçekleştirilebilir. Ne yazıktır ki; kamu politikasına ilişkin konularda konuşmak için neden hiçbir spesifik uzmanlığın gerekmediğini Protagoras'ın kendisi de (diyalogta böyle bir soru yöneltilmediği için) açıklamamaktadır. Ancak bunun yerine Taylor'un genel olarak paylaşılan siyaset sanatı eğitici yorumu incelenebilir (1991, s.83):

> Teknik uzman; üzerinde uzlaşılan bir sonucu nasıl en iyi elde edeceğini bilen kimse iken, tatminkâr bir yanıtın politika sorularının kendilerinin büyük ölçüde hangi amaçların peşinde koşulması gerektiği ya da üzerinde uzlaşılan bir dizi amaç arasında en büyük önemin hangisine verilmesi gerektiği hakkındaki sorular olduğu görüşünü somutlaştırmada başarısız olabileceğini düşünmek güçtür. Bu görüşe göre; bu soruların doğruluğu kuşkulu ya da yanlış değildir ve bu nedenle bunlara yanıt vermek üzere özellikle ehliyetli hiç kimse olamaz. Daha çok her bir bireyin nasıl yaşamak istediği ve ne tür bir toplum içinde yaşamak istediğine karar vermesi gerekmektedir. O zaman... ortak bir politikanın (mümkün olduğu ölçüde) herkesin görüşü alınarak oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle herkesin mutlaka karar vermede bir söz hakkının olması gerekir. Bu durumda; insan yaşamını yöneten nihai değer

[9] Protagaras görüşlerini insanlığın evrimi ya da sanatları hakkında bir efsane (ya da öykü) biçiminde ifade etmektedir. Siyaset sanatını diğer sanatlarla karşılaştırmaktadır. Diğer sanatlar –el sanatları ve benzerleri– yalnızca az sayıda (uzman olan) kişi tarafından paylaşılmıştır. Buna karşın siyaset sanatı herkes tarafından paylaşılmaktadır. Platon'un diyaloğundan alınan bu pasajın, her ne kadar hiçbir zaman tam olarak kanıtlanamasa da, büyük ölçüde tarihsel Protagoras'ın gerçek fikirlerini yansıttığı düşünülmüştür (bkz; Taylor, 1991, s. 78-79; Allen, 1996, s.100).

> yargılarının bildik Subjektivite (görecelilik) doktrininin... Protagoras'ın konumunun temeli olarak görülmesi gerekir.

Bütün bunlardan –yaygın yanlış anlayışa karşıt olarak– Sofistlerin egoist olmadıkları açıkça görülmektedir. Onlar insanoğlunun, topluma ve toplumun yasalarına, -bu yasalar ahlak düzenlemelerine yönelik *ortak* bir çabanın sonucu olarak, adaletin ayrı bir unsurunu içerseler bile- bağımlı olduğunu çok iyi biliyorlardı. Ancak onlara göre, bu perspektif; her şeye rağmen ve münhasıran kendi etik görüşlerine bağlı bulunan ve düşünen bireye karşı tamamen biçimsel olarak kalmaktadır.

Derece II2'de odaklaşılan husus ise; farklı etik değerlere sahip insanların (düşünce hâlâ Basamak II 1c'de olduğu için) mükemmel bir uyum içinde uzlaştırılamayacağı, ancak başkalarının rakip taleplerine karşı bunların empoze edilmesi gerektiği gerçeğidir. Sosyal düzeydeki yasalar ya da ahlak, bir dengeyi (ya da uzlaşmayı) gerçekleştirmeyi hedefleyebilir, ancak bu tekil bireyler tarafından rasyonel olarak kavranılamaz. Bu nedenle Protagoras, vatandaşların retorikte eğitilmesini hayati önem taşıyan bir iş olarak görmüş, böylece kendi iradelerini daha düzenli bir şekilde ortaya koyabileceklerini ve böylece gerçek bir dengenin mümkün kılınmasını (ya da oligarşik güç yapılarının oluşmasının önlenmesini; bkz. Pfürtner, 1988, s.27) hayati öneme haiz olarak görmüştür. Böylece basamak hiçbir şekilde Basamak II2a, Basamak II1c'nin gerisinde kalmaz.

Basamak II2a'nın özü açıklandıktan sonra, şimdi Kohlberg'in sonraları kendi *Basamak 4 1/2*'u (ya da göreceli olarak *Basamak 4/5*'i) bağlamında yorumladığı örnekleri değerlendirmenin zamanı gelmiştir. Örnek Kohlberg ve Kramer'den (1969) alınmıştır. Yazarlar burada deneklerin Heinz-ikilemine (Heinz'in karısının yaşamını kurtarmak için parasını ödeyemediği bir ilacı çalması gerekip gerekmediğine karar vermesi gereği) yanıtlarını bildirmektedir. Roger (20 yaşında) Heinz'in çalması gerektiğini düşünmekte ve şunları ileri sürmektedir:

> O içinde bulunduğu şartların kurbanıdır ve ancak farklı değer ve çıkar çerçeveleri kalıcı ve mutlak olmayan subjektif kararlar üreten diğer insanlar tarafından yargılanacaktır. Aynı şey eczacı için de geçerlidir. Ben öyle yapardım. Görev bakımından ise; neyin kocanın görevi olduğuna karar vermek yine kocanın takdirindedir ve hiç kimse onu (bu kararından dolayı) yargılayamayacağı gibi, o da hiç kimsenin yargısını yargılayamaz. Eğer karısının yaşamına hırsızlığın sonuçlarından daha fazla değer veriyorsa, bunu yapmalıdır (s.110).

Bir başka denek (17 yaşında), kendisine hukukun önemi sorulduğunda şunları söylemektedir:

> Yasalar, kendilerini korumak isteyen zenginler, korkaklar tarafından yapılmıştır. İnsanların öldürülmesine karşı çıkan bir yasaya sahibiz, ancak hayvanları öldürmek tamamen normal kabul edilmektedir. Hindistan'da ise hayvanları öldüremezsiniz. İnsanları öldürmek doğru değilken, hayvanları öldürmek niçin doğrudur? Her şeyi doğru ya da yanlış hale getirebilirsiniz. Bana göre doğru olan; kendi doğal içgüdülerimizi izlemektir (a.g.e.).

Bu paragraflar açık bir şekilde, şartlı –ya da pozitif– yasalar fikriyle birlikte güçlü bir *göreceli yaklaşımı* ortaya koymaktadır. Ayrıca deneklerin kesin egoist olmadıklarını da göstermektedir. Yukarıdaki alıntılarda; denekler daha çok *değer ve çıkar çerçevesi* ya da *doğal içgüdü* adını verdikleri bir ahlakî bakış açısına bağlıdırlar. Bu bakış açısında biraz eksik olan ise bireysel etik değerler arasındaki rekabete ilişkin sosyal perspektiftir. Bu durum aşağıda ele alınacak örneklerle (hem bizim kendi örneklerimiz hem de Turiel'in verdiği örneklerle) açıkça ortaya konulacaktır.

Ana Derece II'deki basamaklar hakkındaki bu bölümü toparlamak istersek; bu ana derecedeki üç derecenin hepsi boyunca görülen genel gelişmeyi daha iyi anlayabilmek için belki de ahlak gelişiminde *dereceler*in hassas rolü açıklanmalıdır. Aşağıda ele alındığı gibi; Basamak II2a'da Derece II1 boyunca görmezden gelinen belli bir etik görecelilik (ethical relativity) tipi hesaba katılmaktadır. Bu ancak Derece II1'ün son basamağı olan Basamak II1c'de sorun olarak ortaya çıkmakta, böylece Basamak II2a'ya götürmektedir. Derece II2 bir bütün olarak; üyeleri –en azından buna yetkilendirilenleri– bireysel değer sistemlerine sahip olan bir toplumu nasıl örgütlemek ve düzenlemek gerektiği sorusunu ele almaktadır. Basamak II2b ve II2c, bu çatışan bakış açılarını dengelemeye ya da uyumlulaştırmaya çalışmaktadır (aşağıdaki bölüme bakınız).

Bu durumda Basamak II3a'ya geçiş, perspektifte içinde uyuşmayan *bireysel* oryantasyonların artık uzlaştırılmaya çalışılmadığı, daha çok toplumun bakış açısından oldukça uzak olarak etik sorunun ele alındığı bir başka önemli değişimle kendini belli etmektedir. Kadim çağlarda böyle bir *kavramsal değişim* Platon'dan Aristo'ya geçişte gerçekleşti. Platon hâlâ ideal ahlaka yönelik bir felsefi oryantasyon içinde bireysel duruşları dengelemeye çalışırken (ki, bu ona göre en iyi biçimde *filozof-krallar* tarafından gerçekleştirilebilirdi); Aristo bu düşünüşü başaşağı çevirerek, bireysel etik değerler için bir *kesişme nokta-*

sı ya da *ortak payda* bulma girişiminde bulunmayıp, bireysel etikleri hep birlikte sosyal etikten türetti [halbuki Platon sosyal etikleri bireysel etiklerden türetmekteydi; bkz. Pfürtner, 1998, s.54-55)].

Bu durum subjektif etik oryantasyonun Derece II2'de nasıl açıklandığını ve sonunda etik göreceliliğin nötrleştirildiği Derece II3'te bir sosyal bütün halinde entegre edildiğini göstermektedir.[10] Bu nedenle *derecelerin* ayrıştırılmasında kılavuz unsur; Şekil 2'de *nötrleştirme* olarak adlandırılan husustur.

Basamak 4 1/2 ve Daha İlerisine İlerlemeye İlişkin Bir Ampirik Örnek

Basamak II2a'ya *girmiş* ve *çıkmış* bir deneğe ilişkin ampirik örneğe baktığımızda, Derece II1 ve II2 boyunca gelişimin daha fazla açıklamaya gereksinim gösterdiğini görüyoruz. Denek –genç işe yeni başlamış bir sigortacı çırağı, ona John diyebiliriz– yukarıda sözü edilen araştırmaya katılmıştır (Dipnot 3'e bakınız). Diğer test biçimlerinin yanısıra 1994-1999 yılları arasında her yıl dört farklı yerde *Ahlakî Yargı Mülakatları* (Colby & Kohlberg, 1987a) uyguladık.[11] O tarihlerde John 20 ile 25 yaşları arasındaydı.

Dört yere has öyküden birisi iyi bilinen Heinz ikilemi idi. Aşağıdaki paragraflar, bu çalışmadan özetlenmiştir.[12] Şimdi bu sorun hakkında John'un 1994 yılında ve sonraki yıllarda neler düşündüğünü görelim (alıntı yapılan paragraflar yazar tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir) Mülakatı yapanın soruları parantez ve notları içine alınmış ve italik olarak verilmiştir

Birinci Mülakat

Birinci mülakatta, John Basamak II1c'de tartışmaktadır. Yasanın onun için ne anlama geldiği sorusuna şu yanıtı vermektedir:

> Son planda çok sayıda insanın herhangi bir kılavuz olmaksızın bir arada düzenli şekilde yaşamaları imkansız olacaktır. Ya orman kanunu veya benzer bir yasayı uygulayacaklardır ve bu yasa işlemez ya da en azından ben böyle bir

[10] Benzer süreçler Ana Derece I ve III'de de gerçekleşmektedir.

[11] Böylece araştırma ayrıca çıraklık dönemi sonrasını da kapsadı (John sigortacılık endüstrisinde çalışmaya devam etti). Ancak bunun mevcut konteks bakımından doğrudan önemi yoktur.

[12] Bunlar daha çok yasaların önemi ve onların itaat konusundaki sorulara verilen yanıtlardır. Çünkü bu soru özellikle ince (yani yüksek basamaklı) ahlakî düşünceleri harekete geçirmektedir.

> yerde yaşamak istemezdim. Bu açıdan ülkemizde olduğu gibi –bu varsayılmıştır– yasa mümkün olan değişkenlerden birisi, en iyisi olmasa bile, en azından değişkenlerden birisidir… Ve bu nedenle itaat edilmelidir. Bu ihlale ilişkin olarak (*John, Heinz'in karısı için ilacı çalması gerektiğine karar verdi*), bu… (*devam etmeden önce uzun süre düşündü*) bu özel olayda yasayı ihlal ederdim, ancak bunun getireceği yasal sonuçları da kabul ederdim. Bu bağlamda (*düşündü*), şey, yasayı ihlal etmek tam olarak durumu ifade eden bir deyim değil, çünkü belli bir bağlamda bunu olduğu gibi kabul ediyorum. Ancak o anda benim için dostluk ya da sevgi ilişkisinden oluşan daha yüksek bir yasa vardır. (…) Ben bununla bağlıyım ve bu bağlılık bu birkaç istisna durumda, benim görüşüme göre, daha da fazla ağırlık taşımaktadır. Her şeyden önce her iki gün ya da benzer sıklıkta yasaları ihlal etmek zorunda kalacağım. Ancak sonuçlarını da kabul etmek ve bunları yaşamak zorundayım. Sanıyorum ben bunu yapardım.

Mülakatın biraz daha ileri basamağında, John'a hukukumuz, Heinz gibi kimseleri cezalandırmama ihtimalini kapsamalı mı diye soruldu.

> Hukukumuz zaten delik deşik, çünkü herkese karşı adil olmaya çalışıyor. Bu durum boşluklara yol açar ve bu (*Heinz'in hırsızlığının yanına kâr kalması kararı*) mümkün olan en büyük boşluk olacaktır, çünkü herkes gelip bunu şunu yalnızca yapmak istemiş gibi davranabilir. Ve o zaman herkes canının istediğini yapar. (…) Hukukumuz en iyi alternatif olmayabilir, ancak bizim sahip olduğumuz en iyi alternatif.

Her şeyden önce, John'un yargısı Kohlberg'in Basamak 4'ün karakteristiği olarak tanımladığına tam olarak uymaktadır: demokratik yasalara güçlü bir bağlılık (burada demokrasi John'un yasalardan söz ederken, onlardan bizim sahip olduğumuz şekliyle söz etmesiyle ima edilmiştir) ve özel şartlarda istisnaları haklı çıkaracak daha yüksek bir ahlak yasasına atıfta bulunulmuştur. Üstelik John ayrıca mevcut sınıflandırma bağlamında Derece II 1'le özellikle ilgili olan bütün unsurlardan söz etmektedir: Bir sosyal perspektif içinde bireyin özerk ahlakî evrimi neticesinde oluşan etik bakış açısı (ki Basamak II 1a'yı oluşturur), genel geçer ve uygulanabilir bir düzenleyici sistem gereksinimi ile birlikte daha önce sözü edilen yasalara bağlılığı ve bu ikinci unsurun demokratik karar vermeye dayalı olmasını gerektirir. Ancak John aşikar bir şekilde Derece II 1 çerçevesinde kalmaktadır. Çünkü hâlâ bireysel vicdan ve kamu hukukunun gerçek bir çatışmaya girmeyeceğini düşünmektedir. Ayrıca demokratik süreç içinde yapıldıkları sürece yasaların meşruiyeti konusunda hiç kuşku duymamaktadır. Bu durum aşağıdaki paragrafta daha bariz hale gelmektedir.

(*Eğer Heinz, böylesine güç bir kararı almak zorunda kalmasındaki hafifletici nedenlerden dolayı yalnızca hafif bir cezaya çarptırılsaydı, bunun adil olacağını düşünür müydün?*) Bu kesinlikle doğrudur. Eğer bir kimse haklı nedenlerle hareket etmişse, belli ödünler verilmesi oldukça meşru olacaktır. Kimse her olayı aynı standartlarla değerlendiremez ve herkesi bir kefeye koyamaz. (...)

(*Jürinin rolünden ve böylelikle karar vermenin tek bir kişinin inisiyatifine kalmadığından söz ettin. Ancak hâlâ her bir jüri üyesi kendi kararını vermek zorundadır, öyle değil mi?*) Evet, ama bu kadar çok sayıda insan doğru bir karara ulaşabilmeli, normalde böyle olmak zorunda. Bulgulara ve kişisel duygularına dayalı olarak, bir karara varmak zorundalar.

Bu paragraf hem bireysel ihtiyaç ve mükellefiyetlerini dikkate almanın önemini, hem de demokratik karar vermenin geçerliliğini (hem de ikinci konuda neredeyse mutlak bir kendine güven içinde) vurgulamaktadır.

İkinci Mülakat

Bir yıl sonra, her ne kadar hâlâ Heinz'in karısını kurtarmak için ilacı çalması gerektiğini düşünse de, John'un yargısı değişmişti ve başlangıçta yasaların rolünü daha öncekine benzer bir şekilde değerlendiriyordu. Hırsızlığı meşru kılma gerekçesi sorulduğunda ise şimdi şunları savunmaktadır:

Fiil hâlâ yasanın ihlalini oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu durum (*karısının durumunun kötü olması*) fiili (*çalma fiilini*) meşru kılmaz. Bu durumda bu tamamen insanî bir karardır.

(*Bu insanî kararlar nereden türetilebilir? Bu kararların dayanağı eğer yasa değilse, ne olabilir?*) Ben burada yalnızca kendi adıma yanıt verebilirim. Ve burada temel olarak kendi ahlâkımı ya da anlayışımı esas alıyorum. Bu, her insanoğlunun kendisine ait bir ahlaktır. Ve ben kendi görüşüme göre şöyle derdim: 'Yap!'.

(*Bu ahlakı açıklayabilir misin?*) herkes diğer insanlara karşısında kendi yaklaşımına sahiptir. Bazıları aşırı derecede sosyal bir yaklaşıma sahip olabilir; herkes için her şeyi yapabilirler. Bazıları bir ego-merkezli ya da egoist yaklaşıma sahiptir –tıpkı 'biz gittikten sonra ne olduğunun önemi yok' gibi. Ve insanların büyük bir kısmı bu ikisinin arasında bir yerdedir. Ve bu toplum içinde gelişen bir tür standart olup yaygın olarak 'ahlak' adı verilir.

Bu açıklamalar şimdilik yoruma ihtiyaç göstermemektedir. Çünkü John açıkça Basamak II 2a'nın (ya da Kohlberg'in Basamak 4 1/2'unun) ana fikirlerini ifade etmektedir. Tartışmanın buraya kadar yansıtılan kısmına göre burada ifade edilen; farklı bireysel görüşler arasında bir uzlaşma olarak ve kişisel gö-

rüşlerin hukuka uymadığı hallerde bir ayrıcalık (prerogative) olarak *pozitif hukuk* fikridir. Bu çatışma; (bu konuda daha önce açıkladığı uyma inancına karşıt olarak) John'un argümanı sürdürmesinde de ayrıca ifadesini bulmaktadır. Kendi insanî görüşlerinin hukukla çatışma içinde olup olmadığı sorulduğunda, şu yanıtı vermektedir:

> Elbette çatışma içinde.
>
> (*Peki senin fikrine göre bu nasıl düzeltilebilir?*) Zor. Yalnızca benim şunu söylediğim düzeyde (düzeltilebilir): 'Yakalandığım zaman, sonuçlarına katlanmak zorundayım'.
>
> (*Bunun anlamı,toplumdaki yerleşik düzeni bozma anlamında yasanın ihlaline karşı, gerçekten çekincen olmadığı mı?*) Yasalar süreç içinde yaratılan bir çerçevedir. Ancak bir genel yasa bütün özel durumları kapsayamaz. Yasaya uymak zorundayım, ancak belli bir durumda; 'Yasaya uyamam, çünkü ben basit bir insanım ve sen bir yasa kitabında yer alan insanı temsil edemezsin' dediğim takdirde, o zaman ben yasayı ihlalimin sonuçlarına katlanmak zorundayım.

Burada John, sosyal düzeydeki yasalarla bireysel düzeydeki etik değerleri arasındaki karşıtlığı açıklamaktadır ki, bu durum tipik olarak Basamak II 2a'yı yansıtmaktadır (ve Protagoras'ın görüşüne çok benzemektedir). Her ne kadar genel olarak yasaya –aynı zamanda bireyin kendi yararına olan düzenleyici araçlar olarak– saygı görterilmekteyse ve her ne kadar toplum da yasayı ihlal edenlerini cezalandırması gereği akla dayanıyorsa da, birey nihaî düzeyde kendi ahlakî bakış açısına bağlıdır.

Üçüncü Mülakat

Üçüncü mülakatta, John bir basamak daha yükseldiğini göstermektedir. Şimdi, bireysel oryantasyonlara karşı, hukuk en önemli rolü oynamaktadır. Heinz'in çalması gerekip gerekmediği konusunda bir karar vermeye yöneltildiğinde, John şunları savunmaktadır:

> Bunu yapmamak, yani eczacıyı soymamak daha doğru olacaktır.
>
> (*kişinin bu durumda yasaya uyması gerektiğini düşünüyor musun –ya da belki de uymaması gerektiğini?*) Şey, bunu kendin o durumdayken yorumlamakla dışarıdan değerlendirmek oldukça farklı şeyler. Dışsal bir bakış açısıyla: 'Bunu yapmamalı' derdim.
>
> (*Peki neden?*) Şey, yalnızca olaya rasyonel olarak baktığımdan. Hukuka göre böyle olması gerekir. Eczacının belli bir fiyat isteme hakkı var ve eğer o (*Heinz*) bu parayı bulamıyorsa, eczacı da ilacı bulamaz. (…)

(*Eğer bu durumda Heinz bunu yapacağını söylerse, dışarıdaki birinin bakış açısından bunun anlaşılabilir bir davranış olacağını düşünüyor musun?*) Kişi bunu anlayabilir, evet. (*Peki o zaman dışarıdaki kişi bunu kabul etmek zorundadır öyle mi?*) Bu durumda, ben anlayabildiğimi söylerdim, ancak bunun karşılığında hukukun öngördüğü bedele tamamen katlanmak zorunda olurdu.

Daha önce John kendi duyguları buna karşı çıktığı zaman hukuka bağlılığına geri dönerken, şimdi Heniz'in muhtemel hırsızlığının anlaşılabilir, ancak yine de kabul edilemez olduğunu söyleyerek tersini iddia etmektedir. Şimdiki referans çerçevesinde bu durum, inter-subjektif olarak kavranılan ve üzerinde anlaşılan yasaların isimlendirilmeye değer tek etik standart oluşturduğu Basamak II 2b'nin göstergesidir.

Basamak II 2a'nın yargısında yatan, daha önceden gelen sorun; bir yandan sosyal perspektif benimsenirken, diğer yandan da bireyin zorunlu olarak tek yönlülükle kınanmasıdır. Çünkü bireyler kendi hükümlerini izlemek zorundadır ve prensip olarak asla herhangi bir önemli usulde (inter-subjektif düzeyde *adalet* boş bir konsept olarak kaldığından) sosyal perspektifi kavrayamazlar.

Buna zıt olarak, Basamak II 2b karşılıklılığı vurgular. Tarihsel paralellik çizmek istersek, örneğin Sokrat, bir vatandaş olarak bireyin zaten yasaları kabul etmiş olduğunu ve bu nedenle muhtemelen kendisiyle çatışmaksızın onları ihlal edemeyeceğini savunarak Sofistlere karşı çıkmaktadır. Kişi, yasaları değiştirmek isteyebilir ve yasalar daima eleştirilebilir, ancak uygulamaya konuldukları andan itibaren –ya da uygulamada oldukları sürece– uyulmaları zorunludur. Bu nedenledir ki Sokrat kendisine verilen idam cezasını kabul eder (bkz. Dittrich, 1964, s.183-184; ayrıca Cooper, 1992).

Basamak II 2b'nin sürüklediği bu çatışma, bu basamağın, maddî anlamda bireyin düzenli adalet kavramına yer bırakmayan, apaçık haricîliğinden türemektedir. Eğer hukuk, hükmettiği konularda adaletsiz olarak görülürse, bu görüş mantıksal olarak yasaların (bir inter-subjektif alışverişin ve görüşlerin demokratik bir düzende tartışılmasının sonucu olmaları kaydıyla) kendiliğinden adil olduğu kanısıyla çatışacaktır.

Aşağıdaki (*anlama* ile *kabul etme* arasındaki farka ilişkin) açıklamanın ışığında, bu durumun, John'un da daha sonra karşılaşabileceği bir sorun olacağı görülmektedir:

(*Burada senin için bir tür tereddüt olacak mı- yani bir yanda akıl çalmanı söylerken, duyguların çalmamanı söylüyor. Yoksa bunu da bir rasyonel düzeyde çözebilir misin?*) Hayır, bu durum duygularla rasyonel düşünce arasında oldukça ciddi bir çatışma oluşturacaktır.

Tarihte bu çatışmayı sonunda yenen Platon olmuştu ve John da bir yıl sonraki mülakata kadar bu basamağa (Basamak II 2c) gelmek zorundaydı. Ancak bunu görmeden önce, Kohlberg teorisine ilişkin bir tespit yapılmalıdır.

Bu üçüncü mülakatta John'un mantığı (aynı zamanda bizim Basamak II 2b genel tanımımız), Kohlberg'in puanlama kılavuzuna göre (Colby & Kohlberg, 1987b) muhtemelen *Basamak 4* olarak puanlanacaktır.[13] Bunun anlamı John'un ilk mülakatta *Basamak 4* (II 1c)de iken ikinci mülakatta *Basamak 4 1/2*'a (II 2a) geçtiği ve daha sonra –Kohlberg'i izleyerek– geriye *Basamak 4*'e (II 2b) geri dönmektedir. Ancak Kohlberg'in değerlendirmesine karşıt olarak, biz şimdiye kadar Basamak II 1c'den Basamak II 2b'ye istikrarlı bir geçişi belirleyebiliriz.

Bizim alternatif sınıflandırmamız ışığında Kohlberg'in basamak kavramları –yalnızca birkaç alt basamağın çok kaba bir alt basamakta birleştirmesi bağlamında değil, ayrıca Kohlberg'in, basamak merdiveninde aslında tamamen ayrılan farklı yargı tiplerini, aynı olarak tanımlaması nedeniyle– çok belirsiz görünmektedir. Durum böyle olunca, bu şartların Kohlbergci referans çerçevesinde (yukarıda gösterildiği gibi) rahatsızlığa yol açması gerekir. Zaten özellikle ilk dönem ahlakî düşünceye ilişkin olarak bu tür sorunlar bildirilmiştir (bkz., Döbert, 1987; Keller, 1990; ayrıca Turiel, 1983)[14]

Dördüncü Mülakat

Yukarıda gösterildiği üzere; John artık ahlakî subjektifliğe ilişkin olarak; (ahlakî yargının bir *içsel* temeli olarak) Basamak II 2a'da ve Basamak II 2b'nin *dışsal* prensibiyle birlikte, (Basamak II 2c'nin bu yeni düşünülüş şekliyle muhtemelen Kohlberg'in kasdettiği anlamda *Basamak 5* olarak puanlanabilecek) dengeli bir görüşe gelmiştir. Şimdi John –ayrıca dışsal perspekitften– Heinz'in çalması gerektiğini düşünmektedir. Bu görüşünü şu şekilde savunmaktadır:

> Bu şartlar altında bu karar –benim adlandırmam gereken şekliyle– kritik bir insanî anlayış kararıdır. Yani yasa kitabı orada: bu kitap, genel durumlar için

[13] Cf. Kriter Yargısı, "hukuk" sayısı s.84-85'te (CJ) #22, aynı zamanda "cezalandırma" sayısında, s.166-167.

[14] Bu yayınlar şu sorunun altını çizmektedir: küçük çocukların (altı yaşına kadar), genellikle Kohlberg'in Basamak 1'inde oldukları düşünülmekte ve beklenmekte olmasına karşın, bu yaştaki çocuklar daha yüksek ahlak basamaklarını gösteren bir ahlakî bakış açısına sahip gibi görünmektedir. Basamak 1 deki bu varyasyonlara –Kohlberg'in Basamak 1 için ana kriteri olan- ahlakî realizm in dokuz farklı biçiminin Ana Derece I'de birbirinden ayrıldığı, önerilen referans çerçevesi içinde yer verebileceğine dikkat edilmelidir (ayrıca bkz. Minnameier, 2001).

> uzun zaman önce yazılmıştır. Ve ben ise burada ve şimdi kesin bir durumun içindeyim, burada nihayetinde bir karar vermem zorunlu ve ben bu işi birilerinin bir zamanlar yazdığı şekilde yapmayacağım. (...)
>
> (*O zaman böyle bir oryantasyonu nereden alabilirsin ? Yasanın değiştirilmesi mi yoksa yürürlükten kaldırılması mı gerekir?*) Bu güç bir iş. Yasa yapmak kesinlikle kolay değil –yapabileceğinin en iyisini yapmak ve mümkün olduğu kadar çok sayıda gerçek hayata ilişkin olaylara açıklama getirmek zorundasın. Ancak insan aklı daima sınırlıydı, bu nedenle uzun vadede yasaların tekrar değiştirilmesi ve dünyanın her yerinde daha fazla geliştirilmesi gerekecek.

Böylece John'un şimdiki düşünce şeklinin ana fikri; yasaların maddî içeriğinin rasyonel bir değerlendirmeye tabi tutulmasının mümkün olduğu ve adalet idealini izleyerek, bireysel talepler arasında bir optimal denge kurma girişiminin, her ne kadar yalnızca *yaklaşık* ve *kusurlu* olsa da, daima mümkün ve yararlı olacağıdır. Benim görüşüme göre bu fikir, ayrıca Platon'un *filozof-kralları*ndan bekleyebileceği bir duruştur.

Bir yıl sonraki beşinci mülakat yapılamadı. Bu nedenle doğrudan altıncı ve son mülakata geçiyoruz.

Altıncı Mülakat

Bu mülakattan elde edilen bilgilerin ışığında, John'un bu arada bir başka adım atıp atmadığı çok açık olarak anlaşılamamaktadır. İlk olarak John'un ne dediğini görelim, sonra da bunun üzerinde düşünelim. Eczacıya ilişkin olarak John, aşağıdaki görüşü ifade etmektedir:

> Bundan doğacak giderinin karşılanması kaydıyla, en azından ödemeyi erteleme yönünde bir ahlakî yükümlülüğü olmalıydı. Eğer bunu kabul etmiyorsa, eczacının bir insan hayatının sözkonusu olduğu böyle bir durumda bu kadar münasebetsiz davranması ve talebi kabul etmemesi için bir neden göremiyorum. Hatta burada bir ahlakî ihlal (*moral transgression*) bile işlenmiş sayılabilir.
>
> (*Niye bu bir ahlakî ihlal olacaktır?*) Ahlak nedir? Ahlak en azından bir insanın yaşamının korunmasıdır. Bunun medenî bir toplumda bir temel görev olduğunu düşünüyorum. (...)
>
> (*Yasayı ihlal etmeden bir yaşamı kurtarma ihtimalinin eczacının elinde olduğunu söyledin. Bu bir ihtimal, evet doğru, ancak neden uygulamaya konulsun ki?*) Çünkü eczacı yasayı ihlal etmeden bu yaşamı kurtarma imkanına sahip ve bu imkan onu ahlakî olarak bağlamaktadır. (...) Heinz, ilk planda toplumu bir arada tu-

> tan, toplumu mümkün kılan kuralları ihlal etmek için güçlü bir ahlakî argümana sahip değil. Eczacının böyle bir argümana gereksinimi yok, çünkü topluma müdahale etmek zorunda değil. Bu yaklaşımıyla (bunu yapmadığı zamançev. notu) ahlaka ihanet etmekte, ancak toplumun yazılı prensiplerini ihlal etmek zorunda kalmamaktadır.

John hâlâ ne bir relativisttir (Basamak II 2a), ne de artık süreç içinde yaratılan herhangi bir yasaya bağlıdır (Basamak II 2b). Dördüncü mülakatta olduğu gibi, toplum içinde neyin uygun olduğuna dair görüşünü dile getirmekte ve bunu zorlayıcı bulmaktadır. Böylece en azından Basamak II 2c'nin gerisinde değildir.

Ancak bir bütün olarak topluma ve toplumu bir arada tutan ahlak prensiplerine yapılan vurgu, ahlakın Platoncu fikirlere değil, bir sosyal varlık olarak insanın doğasına ve (yukarıda görüldüğü gibi Aristo'nun kastettiği anlamda) bir bütün olarak toplumun taleplerine dayandığı, Basamak II 3a perspektifini de gösterebilir. Ancak mevcut kanıtlar karşısında, bu yorum biraz spekülasyon olarak kalmaktadır.

Ancak mevcut kontekstte bunun da herhangi bir temel önemi yoktur. Bunun yerine önemli olan şey, gösterildiği gibi, Basamak II 2a'nın (Kohlberg'in *Basamak 4 1/2*'u) nasıl gelişimin daha geniş konteksi içinde gömülü olduğu ve önerilen yeni basamak sınıflandırmasının bu durumu nasıl mükemmel bir şekilde içine alabileceğidir. Aşağıdaki bölümde, Turiel'in *Basamak 4 1/2* açıklamasını tartışmak ve bunun neden uygun olmadığını düşündüğümü açıklamaya çalışmak istiyorum.

Turiel'in Basamak 4 1/2 Yargısı Analizi

Turiel'e göre Basamak 4 1/2 için Örnekler ve Karakteristikler

25 yılı aşkın bir süre önce, Turiel (1974)[15] *Basamak 4 1/2*'un Kohlberg'in Basamak 4 ve 5'i arasında bir geçiş dönemini belirlediğini göstermeye çalışmıştır. Bu geçiş statüyü desteklemek için, bu basamakta yerleşik çatışmaları ve çelişkileri ortaya çıkarma girişiminde bulundu. Onun *Basamak 4 1/2* karakterizasyonunu ve verdiği örnekleri yeniden göreceğiz. Bunu ilk olarak; bu örneklerin aslında bizim Basamak II 2a'mızın mükemmel örnekleri olduğunu aşağıdaki paragraflarda göstererek, daha sonra da Turiel'in, deneklerinin, içsel çatışmalarla kendisini gösteren bu geçiş haline ilişkin savını bir sonraki alt bölümde tartışacağız.

[15] Aşağıdaki bütün alıntılar bu metinden yapılmıştır.

Turiel *Basamak 4 1/2* yargısının altı karakteristik unsurunu saymaktadır. Yazar bunları şu şekilde sıralamaktadır (s.19-20):

1. Toplum ve birey ahlak temsilcileri olarak sivrilmiştir ve değer sistemlerinin farklılığı tanınmaktadır. Bu durum Basamak 4'ün (*i*) sabit ve değiştirilemez kodeks olarak ahlak (*ii*) toplumdan türetilen ve toplum tarafından dikte edilen kurallar tanımlarının sorgulanmasına yol açmaktadır.

2. Sorgulanan ahlakî değerlerin geçerliliği ve objektifliği kriterleri olarak; hukuk, otorite, Tanrı vs. gibi dışsal standartlara gönderme yapılması *gerçekliği* nin ya da evrenselliğinin teyidi bakımından yetersiz formlar olarak görülmektedir.

3. Basamak 4'ün kavramsallaştırmasını sorgulayan denekler toplumları yasal ve kendi kendini düzenleyen sistemler olarak görmektedirler. Basamak 4 ahlakı, diğer toplumların zıt görüşlere sahip olma hakkına saygı göstermemesi ve bu nedenle bir toplumun diğerine zorla kabul ettirmesine yol açması nedeniyle yetersiz olarak görülmektedir.

4. Ahlakın toplumlar tarafından dikte edilmiş kurallar ve değerler olarak tanımlanması bireysel özgürlüğün keyfî olarak sınırlanması ve bireye zorla kabul ettirme olgusu olarak görülmektedir. Farklı değerlere sahip bireylere, sosyal standartlar empoze edilmesi yoluyla sınırlamalar konulması, objektif olarak geçerliliği kanıtlanmış ahlak değerlerinin yokluğunda adaletsiz olarak görülmektedir. Bireysel hak ve özgürlüklerin değerinin tanımlanmasına yönelik, bireylerin özerk ahlakî kararlar verebilmesi hakkı merkezinde toplanan ilk girişimdir.

5. Bireylerin eşit değeri prensibinin formülasyonu Basamak 4 ahlak terminolojisinin reddinden doğmaktadır. İnsanların iyi ve kötü olarak değerlendirilmesi, onların eşit olmayan kategoriler halinde sınıflandırılmasının aracı olarak görülmektedir.

6. Ahlaksal geçerliliğin yeterli doğrulanmasına ilişkin kaygı, ahlakî prensipler ve geleneksel değerlerin ayırt edilmesi girişimini gerektirmektedir.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler Basamak II 2a'nın yukarıdaki tanımına tamamen uymaktadır. Ayrıca Sofistlerin ahlak felsefesiyle de mükemmel bir şekilde uyumluluk sergilemektedir. Şimdi bu hususu Turiel'in deneklerinin bazı örnek yanıtlarıyla destekleyelim. (1)'e ilişkin olarak, Denek A adını verdiği 19 yaşındaki ikinci sınıftaki kolej öğrencisinden alıntı yapmaktadır:[16]

[16] Mülakatçının alıntıları yukarıda kullanılan formata adapte edilmiştir (Turiel bu alıntıları italik olarak vermektedir).

> (*Başka hiçbir şekilde temin edemiyorsa karısı için ilaç çalmanın kocanın görevi olduğunu düşünüyor musun?)* Bilmiyorum, görev sözcüğünü kullanmaktan nefret ediyorum, çünkü sizin yaptığınız; bir toplumsal ahlakı ve sizin neyi yapmanız gerektiğini ve neyi yapmayacağınızı kimin söyleyeceğini empoze etmektir. Eğer o bunun kendi görevi olduğunu düşünüyorsa, tamam, ama bunun onun görevi olduğunu ben söyleyemem (s.20).

Bir süre sonra tartışma sürmektedir:

> Benim inandığım şey sadece bir başkasının aklına girip ona neyin doğru olduğunu söyleyemeyeceğinizdir. Ben dünyayı başka birinin gözüyle göremem. Dünya başka birinin gözüyle tamamen farklı olabilir ve tamamen farklı bir ahlakı gerçekten dolayı bu, onu haklı kılabilir.[17] Ben gerçekten de onların kendi adlarına yanlış olduğunu söyleyemem. Onlar topluma göre yanlış olabilirler. Ve eğer diğer bireyleri avlamaya çıkarlarsa, sanırım o zaman onları yargılamalı ve muhtemelen cezalandırmalıyım... Eğer onların gerçeğe ilişkin vizyonları sosyal olarak kabul edilmiş vizyondan çok farklı ise, o zaman ahlak olarak farklı sonuçlara varacaklardır. Ve ben bir adamı yalnızca farklı bir ahlak görüşü olduğu için mahkum edemem. Onun ahlak görüşü çok verimli ya da iyi çalışan bir görüş olmayabilir. Diğer insanlara zarar veren bir görüş de olabilir, ancak ben onları gerçeğe ilişkin o görüşe sahip olmalarından dolayı mahkum edemem. (s.21).

Burada pek yorum gerekmemektedir. Dikkat çeken husus, yalnızca bu paragraflarda ifade edilen bireysellik değil, ayrıca ikinci kısımdaki *pozitif hukuk* fikridir. Üstelik Denek A'nın felsefesi, bize Protagoras'ın ünlü sözünü güçlü bir biçimde anlatmaktadır: *İnsan her şeyin ölçüsüdür.*

İkinci unsura (ahlakî değerlerin objektifliğinin sorgulanmasına) ilişkin olarak, Turiel 18 yaşındaki Denek B'den, sahibinden kaçmış bir köleyi geri iade edip etmeme sorusuna ilişkin olarak alıntı yapmaktadır:

> Buna 'Tanrının bakış açısından bakmak', eğer varsa, Tanrının hangi tarzda bakacağını bilmenin bir yolu yok. Karar verirken, ben yalnızca kendi değer yargıma göre hareket etmek zorundayım ve bir köleyi iade etmek tamamen yanlıştır (s.21).

Bu paragrafı seçmemin nedeni; Protagoras'ın mitinde (yukarıya bakınız) ifade ettiği hususu, yani onların görüşü bir tür kutsal ya da objektif bakış açısı da olabilir, ancak insanoğlunun bu bakış açısını benimsemesinin imkansız olduğunu yansıtmasıdır.

[17] Burada bir yazım hatası yoktur. Cümle gramer olarak uygun değildir.

Yasaların ya da pozitif hukukun göreceliliğine ilişkin olarak (3) Turiel, bu basamakta; toplum, artık tutarlı kurallar ve değerler koduna sahip bir sistem olarak tanımlanmamaktadır; ahlakî değerler etiketler ya da değerlendirmeler olarak görülmektedir. Yine de toplumları yasal sistemler olarak açıklamaya yönelik bir girişim bulunmaktadır. Toplumun yasallığının temelinin; ahlakî kodlara değil, hayatta kalma ve verimlilik evrimsel ve sosyolojik prensiplerine dayandığı görülmektedir (s.22). Burada yazar yine (genel olarak hukuka uymanın bütün bireylerin kendi çıkarına olduğu gerçeğini vurgulayan) Denek A'dan alıntı yapmaktadır:

> İnsan olsun ya da olmasın, her tür evrimsel ya da doğal seleksiyon nedeniyle ona uygun oldukları için davranışları benimseme eğilimindedirler. Ancak türün diğer üyelerinin rastgele öldürüldüğü bir yerde, kısa süre içinde türün nesli tükenecektir... Eğer tamamen yok etmek istemiyorsanız, herhangi bir tür için kendi üyelerini rastgele öldürmek nasıl mümkün olabilir? Bu doğal değildir. Her türün istediği şey, gelişmek ve daha fazla üyeye sahip olmaktır (s.22).

Bu fikir ayrıca Turiel'in dördüncü unsuru (bireysel özgürlüğün keyfi sınırlayıcısı olarak toplumun ahlakı) içinde de ifade edilmiştir. İlk olarak Denek A'dan, sonra Denek B'den alıntı yapacağız:

> Her hangi bir değer yargılamasında insanların büyük bir kısmı bir yöne yönelme eğilimi göstereceklerdir. Bu nedenle, toplumun söylediği ahlakî olarak doğru olacaktır. Bu nedenle toplum içinse ahlakî olarak doğrudur. Ancak birey için, sonunda topluma karşı bir ölçüde taviz vermek zorundasınız. Toplumun içinde yaşamak zorundasınız. Ancak herkes için, kendi vicdanını izlemenin çok daha önemli olduğunu düşünüyorum (Denek A, s.23).

> Ben bu değerler setine sahibim ve onun değerleri buna uymuyor. Ben benimkine göre, o da kendisininkine göre çalışmalı ve bir şekilde bir tür değerler seti, bir bakıma ödünlü değerler seti üzerine kurulu bir çeşit toplumu ortaya çıkarmalıyız.Böylece Ben inandığımı öne çıkaracağım, ancak asla mutlak olarak doğru olduğumu söylemeyeceğim (Denek B, s.24).

Bütün bu ifadeler Basamak 2a olarak tanımlanana olağanüstü derecede uymaktadır, bu nedenle Turiel'in diğer iki unsuru hakkında daha fazla örnek alıntısı yapmak gereksiz görünmektedir. Benim görüşüme göre bundan sonraki örnekler vurgulanmak istenen hususa pek fazla katkıda bulunmayacaktır ve ilgilenen okuyucular daima orijinal metni bulabilirler. Daha ilginç gö-

rünen şey; tartışmamızın bu basamağında Turiel'in bütün deneklerin bilişsel olarak, gerçek bir ahlakî düşünce basamakında değil, gelişimsel geçişin kıyısında bulunduklarına ilişkin görüşünün değerlendirilmesidir.

Neden Turiel'in Basamak 4 1/2 Açıklaması Çarpıktır

Turiel'e (ve Kohlberg'e) göre, *Basamak 4 1/2* yargısı zemininde içsel çatışmalar taşıyan bir geçiş basamağına işaret eder. Basamak 4 ile Basamak 5 kavramlarının karşılıklı etkileşiminden çıkan üç çatışma biçimi belirlemektedir. Bunlar, (*i*) *ahlakî ile gelenekselin birbirinden ayrılması* (1974.), (*ii*) *relativizm ve ahlakî yargı kavramları* (s. 25-26) ve (*iii*) *birey ve toplumdan gelen perspektifler*dir (s.26).

Birinci noktaya ilişkin olarak, Turiel *Basamak 4 1/2*'teki deneklerin, sosyal sözleşmelere göre davranmaktan çok, kendi ahlak değerlerine göre hareket edecekleri gerçeğine dikkat çekmektedir. Yine de dışsal bakış açısından, kendi değerlerini sıradan sözleşmelerle aynı düzeyde değerlendireceklerdir (s.26). Ancak hâlâ bu yalnızca relativizmin sonucudur ve ona aykırı olarak görünmez (aksine, eğer denekler kendi subjektif görüşlerinin diğerlerininkinden üstün olduğunu düşünselerdi tutarsız olurdu).

Turiel'in ifadesiyle ikinci çatışmanın özü; bir yanda onlar (denekler, G.M.) ahlakî yargıların oluşturulmaması gerektiğini belirtirlerken, diğer yandan da kendilerinin ahlakî yargılarda bulunmalarıdır (1974). Ancak, denekler çatışmayı tam olarak bu şekilde görmemektedirler (ayrıca Turiel tarafından verilen örneğe bakınız). Denekler ahlakî yargılar ya da sosyal kuralların objektif olarak adil ve ahlakî olarak bağlayıcı olabileceği savına karşıdırlar, ancak alıntı yapılan deneklerin hiç birisi kişisel ahlakî yargıların olmaması gerektiğini söylememişlerdir. Burada Turiel, deneklerin dikkatle birbirinden ayırdığı iki farklı unsuru eşitlemektedir.

Üçüncü unsur, bireysel özgürlüğü toplumun rolüyle ilişkilendirmektedir. Örneğin Denek A, dedi ki; Kişi, toplumun ne istediğinden bağımsız olarak, ne yapmak istediğine karar vermekte serbest olmalıdır. Ya da herkesin kendi vicdanını izlemesinin çok daha önemli olduğunu düşünüyorum (s.27). Ancak Denek A ayrıca, Turiel'e göre, bir doğrudan çelişki yaratmaktadır (1974):

> Birey olarak sizin için verimli olabilir, ancak biyolojik sistemler bireyler için değil, gruplar için çalışırlar. Bir başka deyişle, grup için en iyi olan, birey için

> en iyi olan değildir. Bu nedenle birey olarak senin için birisini öldürmek en iyisi olabilir, ancak bu grup için iyi değildir. (...) Eğer sen dünya daki tek kişi olsaydın, tamamdı, kişi ya da grup fark etmezdi. Öldürmenin çok iyi olduğunu düşünebilirdin. Ancak bir grup içinde yaşamak zorundaysan, grup için en iyi olanı yapmak zorundasın (Denek A).

Bütün bunlar bize ne ifade ediyor? Benim görüşüme göre bu açıklamalar, temelde bu çatışmaları deneklerine yansıtan Turiel aittir. Bir bakıma, söylediğinde haklı bile olabilir, ancak bu onun –Turiel'in– perspektifidir, deneklerin değil. Deneklerin kendileri de bu çatışmaları çok fazla hissediyor gibi görünmemektedir, bu durum bir kişinin farkında olmadan bir çatışma içinde olmasının mümkün olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu durum iki nedenle akla yatkın görünmemektedir. Birincisi; çatışmalar (ve genel olarak sorunlar) bilişten ayrı bir varlığa sahip değildir. Böylece hiçbir çatışmanın hissedilmediği yerde, (söz konusu birey için) herhangi bir çatışma da yoktur. İkincisi; ve elimizdeki konu ile özellikle ilişkili olanı, eğer bir bilinçaltı çatışma fikri kabul edilirse, kişi *daima* bir geçiş döneminde olacaktır. En azından Kohlberg'in *Basamak 6*'sı (nihaî basamak olarak) kazanılmadığı sürece, teori ahlakî yargının her önceki basamağı içinde *dolaylı* çelişkileri varsayar. Çünkü bu çelişkiler her şeyden önce gelişimin itici gücü olarak değerlendirilmektedir. Yapısal gelişim teorisine göre; çatışma olmaksızın hiçbir gelişim olmayacaktır. Buna göre tutarsızlıkların *Basamak 4 1/2* argümanlarından ortaya çıkmakta olduğunu ve bundan dolayı (*Basamak 4 1/2*) bir geçiş statüsü kazandığını söylemekte yarar yoktur. Buna göre; Turiel'in gerçek, dengeli basamaklar ile bir geçiş basamağı olarak *Basamak 4 1/2* (ki doğal çelişkiler olacaktır) arasındaki sınırlandırma kriteri geçerli değildir.

Sonuç

Her şeyden önce; önerilen yeni basamak hiyerarşisi Kohlberg'in *Basamak 4 1/2*'un gerçek bir ahlakî yargı basamağı olarak kapsayabilir ve Kohlberg'in çerçevesinde bu basamağının yarattığı bir çok sorunu çözer –ya da daha çok önler. Bu açıdan; *Basamak 4 1/2* mevcut sınıflandırma içine, yalnızca dahil edilmekle kalmayıp, aynı zamanda bu sınıflandırmada *evcilleştirilir*. Bunun yanında, bu basamak kendi içinde diğer muhtemel basamaklardan daha tutarsız değildir.

Yine de önerilen alternatif yaklaşım bir bütün olarak Kohlberg'in teorisinden çok fazla ayrılmamaktadır –özellikle en temel unsurları bakımından. Evet yeni basamaklar varsayılmışsa da, bunlara yönelik yapısal gelişim yaklaşımı korunmuş ve hatta güçlendirilmiştir. Üstelik, Kohlberg basamakları (çeşitli basamak tanımları sözkonusu olduğunda bütün yönleriyle) geçersiz ve iptal edilmiş sayılmaktan çok açıklanmaya tâbi tutulmaktadır. Ve nihayet, yaklaşımımız geçiş basamaklarını, onlara ahlakî basamakların mantıksal dizini içinde hassas ve düzgün bir yer sağlayarak, tam basamaklar olarak dahil edebildiğini kanıtlamıştır.

Basamak 4 1/2 özel sorununa ilişkin olarak geriye baktığımızda- Kohlberg ve Turiel'in neredeyse her şeyi doğru anladıklarını, ancak (altı basamaklı modele bağlılıkları nedeniyle) yanlış sonuçlar çıkardıklarını görmek şaşırtıcıdır. Yeni bir basamağı tanıtmakta haklı idiler ve onların bu basamağa ilişkin tanımları mevcut referans çerçevesinde Basamak II 2a'nın yapısal unsurlarını mükemmel bir şekilde yansıtmaktadır. Bizim görüşümüze göre, onların yanıldıkları yer; *Basamak 4 1/2*'a tam olgunlaşmış bir basamak statüsü vermemeleri ve daha sonra onun geçici karakterini (ki geçici değildi) açıklamaya çalışmalarıdır. Bu nedenle mecazî ifadeyle, durum sanki Kohlberg ve Turiel bütün doğru ve seçkin malzemeleri bulmuşlar, ancak yanlış tarifeyi uygulamışlardır.

Kaynakça

Allen, R. E. (1996). *Plato: Ion; Hippias Minor; Laches; Protagoras (Translated with comments by R. E. Allen (The dialogues of Plato, Vol. 3)*. New Haven: Yale University Press.

Beck, K., Dransfeld, A., Minnameier, G., & Wuttke, E. (2002). Autonomy in heterogeneity? Development of moral judgement behaviour during business education. In K. Beck (Ed.), *Teaching-learning processes in vocational education - foundations of modern training programmes* (pp. 87-119). Frankfurt a.M.: Lang.

Beck, K., Heinrichs, K., Minnameier, G., & Parche-Kawik, K. (1999). Homogeneity of moral judgment? – Apprentices solving business conflicts. *Journal of Moral Education, 28,* 429-443.

Colby, A., & Kohlberg, L. (1987a). *The measurement of moral judgment: Theoretical foundations and research validation* (Vol. I). Cambridge: Cambridge University Press.

Colby, A., & Kohlberg, L. (1987b). *The measurement of moral judgment: Standard issue scoring manual.* (Vol. II). Cambridge: Cambridge University Press.

Cooper, J. M. (1992). Classical Greek Ethics. In L.C. Becker & C.B. Becker (Eds.), *A history of western ethics* (pp. 11-20). New York: Garland.

Dittrich, O. (1964). *Geschichte der Ethik – Die Systeme der Moral vom Altertum bis zur Gegenwart. Vol. 1. Altertum bis zum Hellenismus.* Aalen: Scientia.

Döbert, R. (1987). *Horizonte der an Kohlberg orientierten Moralforschung. Zeitschrift für Pädagogik. 33,* 491-511.

Eckensberger, L. H. (1998). Die entwicklung des moralischen urteils. In H. Keller (Ed.), *Lehrbuch entwicklungspsychologie* (pp. 475-516). Bern: Huber.

Ehrenberg, V. (1968). From Solon to Socrates: *Greek history and civilization during the sixth and fifth centuries B.C.*. London: Methuen.

Kahn, C.H. (1992). Presocratic Greek ethics. In L.C. Becker & C.B. Becker (Eds.), *A history of western ethics* (pp. 3-10). New York: Garland.

Keller, M. (1990). Zur Entwicklung moralischer Reflexion: Eine Kritik und Rekonzeptualisierung der Stufen des präkonventionellen moralischen Urteils in der Theorie von L. Kohlberg. In M. Knopf & W. Schneider (Eds.), *Entwicklung: Allgemeine Verläufe – Individuelle Unterschiede – Pädagogische Kon-*

sequenzen (pp. 19-44). Göttingen: Hogrefe.

Kohlberg, L. (1973). Continuities in childhood and adult moral development revisited. In P. B. Baltes & K.W. Schaie (Eds.), *Life-span developmental psychology* (pp. 179-204). New York: Academic Press.

Kohlberg, L., & Kramer, R. (1969). Continuities and discontinuities in childhood and adult moral development. *Human Development, 12,* 93-120.

Kohlberg, L., Levine, C., & Hewer, A. (1984). The current formulation of the theory. In L. Kohlberg: *Essays on moral development. Vol. II. The psychology of moral development. The nature and validity of moral stages* (pp. 207-319). San Francisco: Harper & Row.

Minnameier, G. (2000a). *Strukturgenese moralischen nenkens: Eine rekonstruktion der Piagetschen entwicklungslogik und ihre moraltheoretischen Folgen*. Münster: Waxmann.

Minnameier, G. (2000b). *Entwicklung und lernen: Grundlagen einer theorie der genese komplexer kognitiver Strukturen*. Münster: Waxmann.

Minnameier, G. (2001). A new 'stairway to moral heaven'? A systematic reconstruction of stages of moral thinking based on a Piagetian 'logic' of cognitive development. *Journal of Moral Education, 30,* 317-337.

Pfürtner, S.H. (1988). Ethik in der griechischen Antike. In S.H. Pfürtner, D. Lührmann & A. M. Ritter (Eds.), *Ethik in der europaischen geschichte I – Antike und* Mittelalter (pp.16-96). Stuttgart: Kohlhammer.

Piaget, J., & Garcia, R. (1989). *Psychogenesis and the history of science.* New York: Columbia University Press.

Salmon, J. (1997). Lopping off the heads? Tyrants, politics and the polis. In L.G. Mitchell & P.J. Rhodes (Eds.), *The development of the polis in archaic Greece* (pp. 60-73). London: Routledge.

Taylor, C.C.W. (1991). *Plato: Protagoras -translated with notes by C.C.W. Taylor-* (Rev. ed.). Oxford: Clarendon Press.

Tomlinson, P. (1986). Kohlberg's moral psychology: Any advance on the present stage? In S. Modgil & C. Modgil (Eds.), *Lawrence Kohlberg – Consensus and controversy: Essays in honour of Lawrence Kohlber*g (pp. 107-121). Philadelphia: The Falmer Press.

Turiel, E. (1974). Conflict and transition in adolescent moral development.

Child Development, *45*, 14-29.

Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge: University of Cambridge Press.

Walker, L.J., Gustafson, P., & Hennig, K.H. (2001): The consolidation/transition model in moral reasoning development. *Developmental Psychology, 37,* 187-197.

*** Yazarın Türk Okuruna Notu**

Öncelikle kişisel olarak Türk toplumu ve bilim dünyası bağlamına bir şeyler katabilmemin bir onur ve memnuniyet yaşattığını belirterek başlamak isterim. Çünkü Almanya'da yakın çevremde Türklerle çok arkadaşça bir ortamda yaşıyoruz. Bu biraz duygusal oldu ama ayrıca şunları da eklemek isterim: Dünya giderek büyürken, gerçekleşen sosyal ve politik değişiklikler her yerde ahlak eğitimine karşı bir meydan okuma oluşturmakta. Çalışma etiği, aile yaşamının normları ve pek çok ortak standart değişmekte ve yeni moral oryantasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yeni oryantasyonların temelde nelerden oluştuğu ve belirli moral iddiaların anlaşımı için gereken moral bilişlerin neler olduğu ile ilgili teori bu makalenin konusudur. Bu problem hepimizi ilgilendiriyor; fakat pek çok açıdan oldukça heterojen ve mevcut süregiden sosyal ve politik değişim çerçevesinde Türkiye için özel bir önemi de olabilir. Lütfen düşüncelerinizi bildirin, her türlü teklif yazarda memnuniyet yaratacaktır.

From Halves to Wholes in Moral Developmental Theory: How a New Stage Taxonomy Integrates Kohlberg's So-called Transitional Stages

Citation/©- Minnameier, G. (2003). Ahlakî gelişim teorisinde yarımlardan bütünlere: Yeni bir basamak sınıflandırması Kohlberg'in geçiş basamaklar olarak adlandırdığı basamaklarla nasıl bütünleştirilebilir? *Değerler Eğitimi Dergisi, 1* (1), 139-169.

Abstract- Moral reasoning that does not fit into the framework of Kohlberg stages is often scored at transitional stages. Those subjects are supposed to be not in a state of equilibrium, but rather one of internal conflict. The present article challenges this view, arguing that 'Stage 4 1/2'-reasoning is no more inconsistent than any other type of moral reasoning and that 'Stage 4 1/2' should be regarded as a stage in its own right. This is possible within the framework of a new stage taxonomy which accommodates 'Stage 4 1/2' as a distinct cornerstone in the architecture of moral cognition.

Key Words- Moral Cognition, Structural Development, Transitional Stages.